

Đakrački kraj u tursko doba

udžbenik zavičajne povjesti

Stjepan Benković

Pakrački kraj u tursko doba

udžbenik zavičajne povijesti

VI. razred

Autor:	Stjepan Benković
Izdavač:	Povijesno društvo Pakrac - Lipik
Stručni savjetnik:	Jelena Hihlik
Lektor:	Sonja Tomašević
Izrada naslovnice:	Zdenko Vukoja
Grafička priprema:	Ivan Černi / FOTOimago
Naslovnica:	Bitka u Dragoviću, slika iz romana <i>Petar Ilinić, uznik čaklovački</i>
Tisak:	Tiskara Arca d.o.o.
Naklada:	300 komada
Godina:	2016.

ISBN 978-953-57199-2-2 (Udžbenik zavičajne povijesti pakračkog kraja)
ISBN 978-953-57199-6-0 (sv. 4: Pakrački kraj u tursko doba)

Pakrački kraj u tursko doba

Tko je i kada osnovao Osmansko Carstvo? Kada Turci Osmanlije osvajaju Bosnu? Kada Turci prvi put prodiru u Hrvatsku? Tko su bili Vlasi? Što je Vojna krajina? Koje su posljedice Mohačke bitke? Koji dijelovi Hrvatske su došli pod Osmanlijsku vlast? Što znaš o Bečkom ratu? Koje su odredbe Mira u Srijemskim Karlovcima?

Dolazak Osmanlija

Nakon osmanlijskog osvajanja Bosne, a posebice nakon Mohačke bitke, učestale su provale Osmanlija u Slavoniju. Tada su se i stanovnici pakračkog kraja upoznali s ovim vrsnim ratnicima, ali i pljačkašima i nasilnicima. Osvajanjem Cernika (1536.) i Požege (1537.) Osmanlije su se opasno približili pakračkom kraju. Trebalo im je tek nekoliko godina priprema i izviđanja da krenu dalje. U međuvremenu, narod uplašen njihovim zlodjelima, počeo napuštati svoje domove.

Nakon pada Požege sastao se Hrvatski sabor i raspravljao o obrani kraljevstva. Zaključeno je da važne utvrde treba opskrbiti opremom i ljudstvom. U zapadnoj Slavoniji to su bile Kraljeva Velika, Subocki Grad, Novska, Britvičina, **Rašaša, Pakrac, Bijela Stijena, Čaklovac**, Kamengrad, Zelinjak i Sirač. Pakrac u vlasništvu Nikole Šubića Zrinskog, Osmanlije su 1540. godine bezuspješno opsjele. Kolika je bila važnost pakračke utvrde, svjedoči pismo bivšeg izaslanika kralja Ferdinanda u Carigradu

Nikola Šubić Zrinski posljednji vladar Pakraca

Akindžija – laki turski konjanik, prethodnica osvajačkih pohoda

upućeno zapovjedniku kraljeve vojske. U njemu ukazuje na veliku opasnost koja prijete Pakracu jer u njemu nema ni hrane ni puščanog praha. Upozorava da će, ako ta moćna utvrda padne u osmanlijske ruke, propasti cijela Slavonija sve do njemačke međe. Nikola Zrinski čak razmišlja da zapali i napusti Pakrac, ali kaže kako su pakračke zidine takve da ih ne može zapaliti ni razvaliti, zbog čega postoji opasnost da jednog dana Osmanlije utvrdu lako obnove. Vojne vlasti su u svrhu ojačanja utvrde Čaklovac 1542. godine u nju poslali 50 uskoka sa Žumberka.

1543. godine uslijedio je žestoki prodor Osmanlija iz Bosne u Slavoniju. Tom prigodom osvojili su Čaklovac, Bijelu Stijenu i Podborje (Daruvar). Pakrac i Petrovina (Sređani) našli su se u nezavidnom položaju pa su i oni ubrzo napušteni. Sljedeće, **1544.** godine, Osmanlije su osvojili preostale, tada već napuštene utvrde, među njima i Pakrac.

Kad su se Turci približili pakračkom kraju? Što se dogodilo sa starosjediocima? Tko je bio posljednji gospodar Pakraca? Kada je pakrački kraj došao pod osmanlijsku vlast?

Vladavina Osmanlija

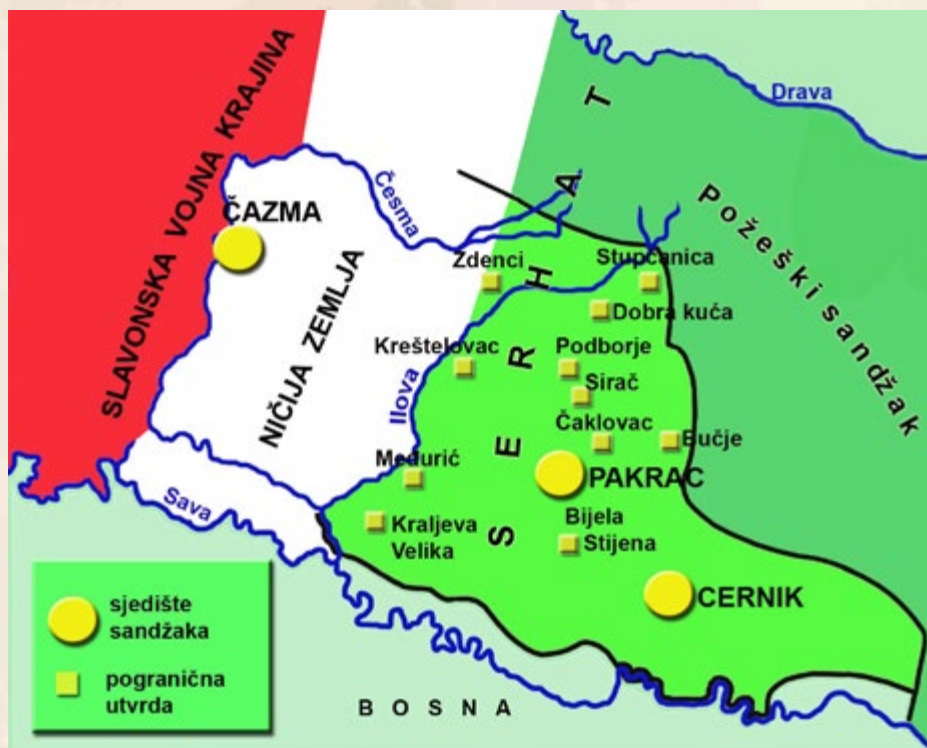
Osmanlije su pakračkim krajem vladale gotovo 150 godina. Kada su 1543. i 1544. godine osvojili pakrački kraj, on je već bio gotovo napušten. Nešto malo starosjedilaca katolika ostalo je oko *Bijele Stijene*, *Badljevine*, *Dereze*, *Sredana*, *Skenderovaca* i *Lipika*. U napuštene utvrde Pakrac, Bijelu Stijenu, Čaklovac, Sirač i dr. Osmanlije su postavili uglavnom muslimansku vojnu posadu. U napušteni kraj oko spomenutih utvrda po obroncima Psunja i Papuka naselili su pravoslavne Vlahe. Zbog njihova velikog broja ovaj kraj se kasnije nazivao **Mala Vlaška**.

Gdje su se jedino zadržali starosjedioci nakon dolaska Turaka? Koga Turci naseljavaju u zatečenim utvrda-ma, a koga po selima na obroncima Papuka i Psunja? Kojim imenom i zašto se nazivao pakrački kraj?

Pakrački sandžak

U prodoru prema zapadu Osmanlije su 1552. godine izbile na rijeku Česmu. Tada osnivaju **sandžak Začasna** sa sjedištem u Čazmi. U njega je bio uključen i pakrački kraj. Utvrdu Čazmu nije bilo lako braniti zbog isturenog položaja i blizine austrijske granice. Osmanlije su zbog toga ubrzo razorili čazmansku utvrdnu kako ne bi poslužila neprijatelju, a sjedište sandžaka premjestili u Pakrac. S rijeke Česme granicu premještaju prema rijeci Ilovi. Sandžak Začasna tako postaje **pakrački sandžak**.

Cijeli pakrački sandžak bio je dio **serhata** - turskog pograničnog područja uz granicu s Austrijskim Carstvom. Osmanlije su na tom prostoru organizirali obranu. Osmanli-

Pakrački sandžak u 2. polovici 16. stoljeća

jske granične utvrde bile su *Pakrac*, *Kraljeva Velika*, *Kreštelovac*, *Podborje*, *Moslavina*, *Zdenci*, *Međurić*, *Granica*, *Sirač*, *Dobra Kuća*, *Bijela Stijena*, *Stupčanica*, *Čaklovac*, *Badljevine*, *Lipovljani*. Najbrojnija posada od čak 260 graničara nalazila se u Pakracu. Osim navedenih utvrda, bila su povojničena i brojna sela u pakračkom sandžaku. Jedno od njih bila je Šeovica. Stanovnici tih sela bili su uglavnom doseljeni Vlasi. U Badljevine i još nekolicini sela stražarili su graničari katolici.

Graničari pakračkog serhata imali su obveze stražarenja na Ilovi, postavljali su zasjede neprijateljskoj vojsci koja je upadala na ovo područje, s Osmanlijama su kretali u pohode u Hrvatsku. Život uz granicu bio je vrlo težak, česte su bile provale kršćanske vojske. U nekoliko navrata stradali su Pakrac i druge utvrde. Zapadno od rijeke Ilove pa sve do Česme postojao je širok pojas **ničije zemlje**, opustošene i nenaseljene zemlje preko koje su prolazili pripadnici osmanlijske i austrijske vojske u svojim pohodima na neprijatelja.

Pakrački sandžak bio je jedan od sedam sandžaka Bosanskog pašaluka. Sastojao se od 14 nahija – manjih teritorijalnih jedinica.

Osim što je bio sjedište sandžaka, Pakrac je imao status kasabe - gradića naseljenog muslimanima, s barem jednom džamijom i sajmenim danom.

Najstariji opis pakračke tvrđave potječe iz sredine 17. stoljeća. Djelo je osmanlijskog putopisca **Evlije Čelebije**. Njega su se dojmile jake zidine Pakraca. Oko grada se nalazio opkop, a pred gradskom kapijom bio je viseći most na lančani kolotur. Na kraju mosta nalazio se *čardak* - stražarska kula, a u unutrašnjosti tvrđave sirotinjske kuće pokrivene daskom. Osim toga, piše da je u Pakracu postojalo nekoliko džamija, dvije tekije (samostani), šest osnovnih škola, dva konačišta, javno kupalište i tri srednje škole. U gradu je tada bilo oko 600 kuća. Pakrac je imao i čaršiju, tj. trgovački dio grada, te je bio centar lokalne trgovine kao i trgovine sa susjednom, neprijateljskom Austrijom.

Ernest Kramberger je 1888. godine objavio povijesni roman *Petar Ilinić*, uznik čaklovački temeljen na povijesnom događaju – ustanku Franje Ilinića protiv turske vlasti. U tom romanu objavljuje crtež čaklovačke kule, kako je izgledala u vrijeme pisanja romana.

Središte sandžaka je krajem 1592. premješteno iz Pakraca u **Cernik** zbog sigurnosnih razloga, uglavnom zbog sve češćih upada hrvatskih krajišnika. Tako je npr. 1594. godine general Herbestein krenuo iz Križevaca s 1500 vojnika i u temeljito pripremanoj vojni zapalio Sirač te poharao okolicu. Sljedeće godine čete hrvatskih krajišnika, ponovno

predvođene generalom Herbesteinom, prodiru u pakrački sandžak, napadaju Cernik i okolicu. Odlučujuća **bitka** dogodila se **kod Čaklovca**. Osmanlije su poražene što je izazvalo pobunu kršćana pakračkog sandžaka. Iznimno jak ustanak buknuo je u okolini Bijele Stijene i nije se smirio ni nakon povlačenja austrijske vojske.

Za turske vladavine utvrda Čaklovac ostala je snažno vojno uporište, a njezine age bile su poznate po nasilnosti i pljački okolnog stanovništva. U tome je prednjačio čaklovački **Rustlan – aga**. Za toga poturicu vezani su brojni zločini pa je stoga bio često na udaru slavonskih hajduka. Ubio ga je 1596. godine **Franjo Ilinić** jer mu je uhitio i u čaklovačku kulu zatvorio ženu. Nakon toga Ilinić se odmetnuo u šumu, prikupio hajdučku četvu od 190 nezadovoljnika i nanosio Turcima gubitke u cijelom kraju. Poginuo je krajem iste godine u sukobu s požeškim Solčić – pašom.

U koji je sandžak bio uključen pakrački kraj? Kako je mijenjao središte, a samim time i ime? Kako se zvao turski pogranični pojas? Koje su bile zadaće turskih graničara? Što je *ničija zemlja* i gdje se prostirala? Kako se zvao turski putopisac koji je u 17. stoljeću proputovao kroz Pakrac? Što znaš o bitci kod Čaklovca 1594. godine?

Oslobođenje Slavonije

Poraz Osmanlija pod Bečom 1683. godine donio je kršćanskom stanovništvu u Slavoniji novu nadu u skoro oslobođenje. Hrvatski ban Nikola Erdödy **1685.** godine krenuo je s vojskom na cernički (pakrački) sandžak. Na vijest o dolasku vojske izbio je ustanak kršćana. Ustanici su pomogli banu u osvajanju Kraljeve Velike i Bijele Stijene, a zatim u pustošenju okolice Čaklovca, Pakraca i Cernika. Nažalost, te utvrde nisu uspjeli osvojiti. Tek u jesen **1687.** oslobođena je cijela zapadna Slavonija. U oslobođenom Pakracu postavljena je ojačana posada austrijske vojske.

Život u netom oslobođenim područjima bio je nesiguran jer su se Osmanlije neprestano vraćale i napadale. Austrijske vojne vlasti nastojale su to spriječiti rušenjem

većeg broja utvrda u Slavoniji. Tako su razrušili Bijelu Stijenu i Cernik, dok su u Pakracu i ostalim utverdama smjestili vojnu posadu.

Kada je austrijska vojska morala napustiti Slavoniju zbog napada Francuza, Osmanlije su to iskoristile i ponovno zaposjele pakrački kraj. U Pakracu su postavili osmanlijsku posadu od 300 vojnika. Tek nakon poraza Osmanlija kod **Slankamena 1691.** potpuno je i konačno cijela Slavonija oslobođena. Pakrački kraj je tako, drugi i posljednji put, oslobođen od Osmanlija.

Dolaskom austrijske vojske, muslimani i veliki broj Vlaha napustili su Slavoniju. Svako peto selo Male Vlačke zjapilo je napušteno. Zbog neredovite opskrbe austrijska vojska je otimala zatečenom stanovništvu sve do čega je mogla doći. Kršćansko stanovništvo ih zbog toga nije smatralo osloboditeljima te se povuklo u brdske predjele Papuka i Psu-

Ostatci Bijele Stijene

nja. Pojavile su se razbojničke družine koje su pljačkale.

Kojim događajem i kada je počelo oslobođenje Slavonije? Što znaš o vojni hrvatskog bana Nikole Erdödyja? Tko su bili vođe kršćanskog ustanka u pakračkom kraju? Kako je osvojena Bijela Stijena? Kakav je bio odnos austrijske vojske prema lokalnom stanovništvu nakon oslobođenja pakračkog kraja?

Izvor:

Turski povjesničar Selçuk Ural u svome povijesnom članku Pakrački sandžak u drugoj polovici 16. stoljeća, koji je napisao na temelju tahrir deftera - popisa poreznih prihoda iz 1565. godine, ovako opisuje pakrački sandžak:

*Pakrački kraj sastojao se od četrnaest nahija. Svaka od tih nahija predstavlja zasebno područje koje se sastoji od sela i mezri (napušteno selo). Prema broju popisanih sela i mezri u sandžaku Pakrac najveća je nahija Bijela Stijena (76 sela i 25 mezri). U sandžaku Pakrac ne nailazimo na naseljena mjesta s oznakom *nefs-i*, tj. na gradska središta. U čitavom sandžaku prevladavao je, kako se čini, poljoprivredni način života te ne nalazimo puno primjera gradskog života. Najgušće su bile naseljene nahije Drenovac i Cernik. Ukupno gledano, stanovništvo sandžaka ima sjedilačka obilježja, premda se može govoriti i o postojanju nomada. Nomadsko stanovništvo predstavljaju izdvojene zajednice - džemati. Pažnju privlači i činjenica da je muslimansko i nemuslimansko stanovništvo živjelo zajedno. U sandžaku Pakrac bilo je židova, no vrlo malo. To ukazuje na to da su na ovom području prije osmanskog osvajanja živjeli kršćani i židovi. Među gospodarskim osobitostima sandžaka Pakrac najzanimljivija je posebnost u tome da je najveći porezni prihod dolazio od poreza i radnih službi (*kulluk*) u ratarstvu. To pokazuje da je područje bilo ratarsko te da je poljoprivredni način života prevladavao. Utvrdili smo da su u ratarskoj proizvodnji prednjačili pšenica, ječam i zob. Među žitaricama najvažnija je bila pšenica, koja je davala najveći od svih poreza na ratarske proizvode. Među podacima iz deftera nalazimo i one koji upućuju na to da je, uz ratarstvo, i povrtlarstvo bilo važan izvor prihoda za stanovništvo. Na tom području postojalo je i stočarstvo, no ne možemo ga smatrati glavnim izvorom prihoda za stanovništvo. Može se reći da su na razini sandžaka stočarstvo i prihodi od stočarstva dolazili nakon ratarstva i prihoda od njega. To navodi na zaključak da je na ovom području boravilo nomadsko stanovništvo, iako u manjem broju.*

Od koliko se nahija sastojao pakrački sandžak? Koja je nahija bila najveća? Koje su najrazvijenije gospodarske grane pakračkog sandžaka? Nabroji najzastupljenije ratarske kulture?

1. Kronološkim redom poredaj sjedišta sandžaka (1, 2, 3):

Cernik _____

Čazma _____

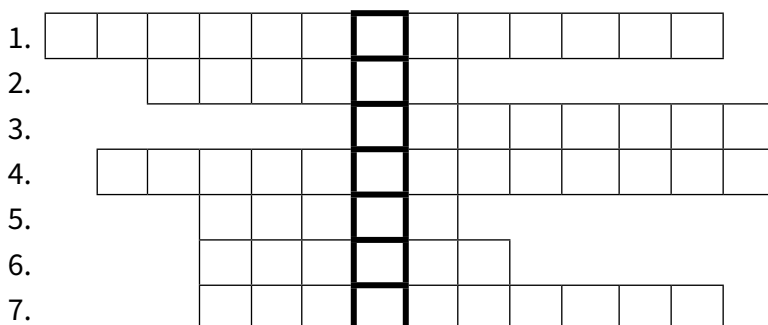
Pakrac _____

2. Dopuni slijedeću rečenicu!

Bitka kod _____ godine _____ označila je konačno oslobođenje Slavonije.

3. Izbaci uljeza:

Bijela Stijena, Čazma, Kreštelovac, Stupčanica, Sirač, Kraljeva Velika, Požega, Dobra Kuća

4. Riješi križaljku i u označenom stupcu dobit ćeš ime sandžaka čije je središte bilo u Čazmi.

1. Ime i prezime posljednjeg gospodara Pakraca
2. Turska vojna krajina
3. Ime utvrde podno koje je 1595. austrijska vojska porazila Turke
4. Utvrda koju su razrušili prilikom oslobađanja
5. Stočarsko, većim dijelom pravoslavno, stanovništvo koje se doselilo s Turcima
6. Središte sandžaka poslije Pakraca
7. Mjesto odvijanja posljednje i odlučujuće bitke za oslobođenje Slavonije

5. Dopuni slijedeću rečenicu!

Između serhata - turske vojne krajine i hrvatske vojne krajine postojao je širok pojas

_____.

6. Spoji parove:

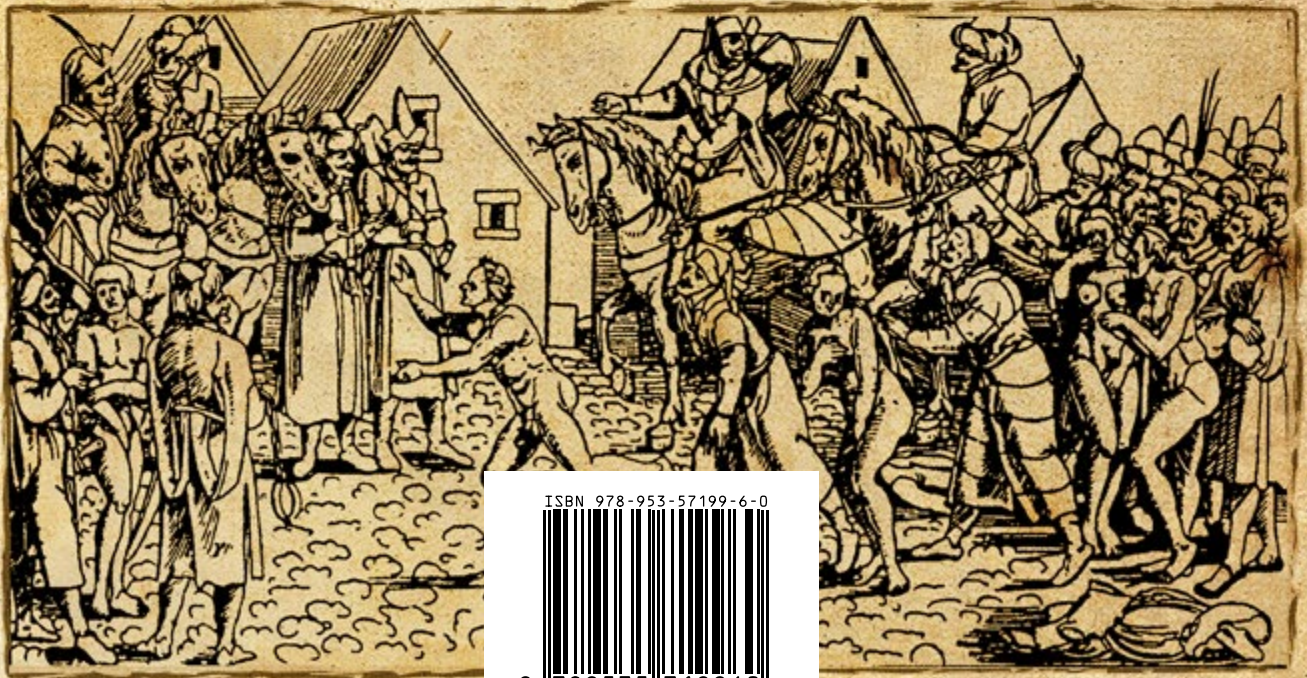
Franjo Ilinić	hrvatski ban
Nikola Erdödy	general austrijske vojske
Herbestein	vođa ustanka
Evlija Čelebija	turski putopisac

7. Opiši položaj stanovništva pakračkog kraja nakon oslobođenja od Turaka!**8. Dopuni slijedeću rečenicu!**

Nova granica između Habsburške Monarhije i Osmanlijskog Carstva nakon Bečkog rata postala je rijeka _____.

9. Istraži!

Uz pomoć interneta i literature pronađi riječi u svom govoru koje su turskog podrijetla. Raspitaj se kod učiteljice hrvatskoga jezika.

ISBN 978-953-57199-6-0

9 789535 719960